

Fondo baajiney kaŋ ga borey tilas dirawo guna ngey laabo ra .

Fondo baajiney kaṅ ga borey tilas dirawo guna ngey laabo ra.

Fondo baajiney boṅ, sekarteeru yarima kaṅ se i ga ne M. Sergio Vieira DE Mello, kayfuro.

Satey kaṅ ga kande jama se gaakasinay kunda, go ga lakkal daṅ sanda kaṅ borey gana-ganayaṅo laabey ra kande boro kaṅ ba miliyo waranka se nduṅṅa ra. Ba kaṅ gomnatey nda kawya saruusey jine-funey no hima ga borey kaṅ ga gana-gana hallasi, a si ganji kaṅ nduṅṅa laabey kunda, ga guna ga di, mate kaṅ a ga hin ga kande nga gaakasina nda hallasa borey kaṅ go kusuuma nda sanda ra se. Iri hima ga gaakasina sokoṅ mate kaṅ ga naṅ iri ma kande hallasay cimante borey kaṅ go ga gana-gana se.

Nduṅṅa laabey marga-marga sata beero ce-dirawo fonda ra, i na fondo baajina-baajina yaṅ sambu ga du ga borey kaṅ ga gana-gana yaṅ muraadey feeri a ma boori saḥādin nda. Duumi sataa kaṅ satey nda care gorandi na ay suuban ay ma ciya faajikaari kaṅ ga haggoy nda borey kaṅ ga gana-gana sanney.

Goyo din gasandiyaṅ fonda ra, a ga waajibi ay ga ay ma guna fondo kaṅ ga naṅ nduṅṅa laabey marga-marga sata beero ma hin ga fondo yaṅ sambu kaṅ ga gana-gana yaṅ sandayey bonza, ay ma sijiri te koyne kaṅ ga naṅ satey ma goy care banda, afo kulu ma nga goy bay hala nda gaakasinay timmante satey din se.

Fondo wo-ne ra, ay go ga saabu borey kaṅ ga gana-gana sekarteero wakiili cacaranta se nda wallafiyaṅo kaṅ a te fondo baajiney kaṅ ga borey gana-ganayaṅo guna ngey laabo ra boṅ. Fondey wo, kaṅ i gorandi nduṅṅa adamayzey alhakku nda goy-jiney kaṅ ga adamayze alhakkey kaṅ i go ga goy nda guna, hima ga gomnatey nda nduṅṅa sata beerey kaṅ ga kande admayzey se gaakasinay kaṅ ga naṅ i ma du ga koy jine, daṅ fondo nduṅṅa fondoy kaṅ laabey kayandi ngey game ra boṅ kaṅ ga naṅ i ma borey kaṅ ga gana-gana gaakasinay, i ma i hallasi.

Duumi sataa kaṅ satey nda care gorandi na fondo baajiney daahirandi, a na wakiiley zuga i ma i toonandi ngey saruusey yamaryaṅ satey nda ngey goyteerey do, waana-waana i goyey boṅ kaṅ ga naṅ i ma goy nda fondoy din , ngey goyey waate, borey kaṅ ga tilas diraw ka anfaani ra.

Ay ga tabbatandi kaŋ fondo baajiney din ga hin ga te hari kaŋ ga naŋ borey ma faham nda borey kaŋ go ga gana-gana yaŋ sandayey, i ma du satey kaŋ ga kande adamayzey se gaakasinay ma kambe daŋ, i ma goyteerey kaŋ ga goy nd'ey ga i ma sandayey bonza waati kaŋ i hima ga borey kaŋ go ga gana-gana gaakasinay, i ma i hallasi. Fondhey ga gomnatey gaakasinay i ma ngey borey kaŋ go ga gana-gana lakkal-kana nda i zaadayaŋo tabbatandi.

Ay ga tammahã kaŋ araŋ ra boro fo kulu ga gurjay ga fondo baajiney toonandi, i ma du ga goy nd'ey mate kaŋ a hima nda, ga du ga kande borey kaŋ go ga gana-ganayaŋ nduŋŋa gora alhaalo boriyandi.

Borey kaŋ ga gana-gana sekarteero wakiilo kaŋ se i ga ne M. Francis M. Deng hantum jina.

Nduŋŋa laabey talaato hima ga tinay beero bonza kaŋ ga ti i ma borey kaŋ wangey gaaray ga ka ngey fuwey ra hallasa tabbatandi, adamayzey alhakkey taamuyaŋ bangantey nda balaawu jare kaŋ si ganji i go ga goro ngey laabo ra.

Alhaaley baayaŋey kulu ra, i go ga i ganji hari boobo, i go ga i gurzugandi, i go ga i cabe fayanka-fayanka.

Sanda wo bonzayaŋo fonda ra, i na fondo baajiney gorandi kaŋ ga borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra guna. Fondhey din ga kande fahamay adamayzey alhakkey nda harey kaŋ ga tabbat borey kaŋ ga gana-gana se, ga du ga i hallasa tabbatandi i dirawey kulu ra. I ga i hallasi ga wa nda dirawey kaŋ si fondo, i ga hallasay nda saajawyaŋo fondo yaŋ gorandi i gana-ganayaŋey waate ; i ga ci harey kaŋ ga tabbat i se i fu ye ga kaayaŋo fondo ra, i gora nda borey ma yadda nd'ey lakkal-kanay boŋ. Ba kaŋ manti fondo sando yaŋ no, fondhey din si nduŋŋa laabey marga-marga adamayze nda admayzetaray alhakkey kakaw.

_ Jiiri boobo banda no i na fondhey kaŋ ga saba nda manda kaŋ adamayze alhakkey kayandiyaŋ sata talfi ay ga jiiri 1992, kaŋ sataa nda nduŋŋa laabey marga beero fondhey kaŋ i kayandi banda no gaabi.

Sintina i hã ay ga ay ma gana-ganayaŋey sabiiley nda taaley kaŋ i ga kande guna nda lakkal, borey kaŋ ga gana alhaalo nduŋŋa adamayze alhakkey ra, fonda kaŋ ra goyo din ce-dirawey ga hin ga i muraadey feeri, nda harey kaŋ ga hallasa nda sajaawo kaŋ i daŋ i goray ra boriyandi.

-Ya-din ga , ay manda ra goy beerey ga sariya fondey nda goyey ce-dirawey kayandi borey kañ go ga gana ma ga nda naarumay kondayañ laabu waani-waani yañ ra, kañ ga nañ salañ ga ye care me ra ma furo gomnatey nda sata fo yañ kañ a ga guna game i ma du ga tangam i se. GA marga nda ndupña laabey ciiti fondey bayraykooni beerey sata fo, ay ga guna ga di mate kañ cine no ndupña laabey adamayze alhakkey go ga lakkal dañ borey kañ ga tilas diraw ka misa ga ; wo-din banda ay kande sogonyañ nda fisiyañ ga dañ ciiti fondey ra (E/CN4/1996/52/ADD2). Laasaabo din banda, ba kañ se ciiti tiraa kañ i go ga goy nd'a, na kookari beeri te borey kañ ga tilas diraw ka cina ra, a si ganji kañ fondo yañ go no kañ ra a mana hin ga i hallasa nda i gaakasina timmandi.

A banda, sataa nda ndupña marga beero hã ay ga , ay ma borey kañ yañ ga tilas diraw ka sariya fonda gorandi, wo-din no kande, i na fondo baajina yañ kayandi, kañ ga fondey kañ i go ga goy nd'ey bangandi koyne i ceeci i ma nangey kañ yañ si fahamandi bangandi, i ma gazayañey mo kubandi.

Jiiri zambar fo nda zangu yagga nda wayyaga cindi ahakku (1998) no ay na fondo baajiney toonandi sataa do, wo-din banda no sataa din na sanku tira ka taray fondey din nda ay anniya boñ, sekarteeru wakiilo kwaayo kañ go ay ga ma ga, ay ma goy nd'ey salañ ga ye care me ra yaño kañ ga furo waati kulu ay nda gomnatey nda borey kañ mandey nda goyey ga ti i ma haggoy nda borey kañ ga gana-gana. Sataa hala ga ka sohoñ yadda nda ndupña marga-marga satey duumi sataa fonda kañ i te, a ye ga nga wakiiley zuga i ma i toonandi ngey saruusey yaamaryañ satey nda i goyteerey do waana-waana i goyey do koyne i ma goy nda goyey kulu kañ i go ga te borey kañ ga tilas diraw ka ma ga waate.

Fondo baajiney hima ga fondo nafante yañ kayandi, gomnatey, hino jina-borey nda hala ga ka sohoñ gomnatey marga-marga satey nda satey kañ go ngey boñ goray ra se i goyey kañ ga borey kañ ga tilas diraw ka guna, gasandiyañ fondo ra. Ay ga tammahã kañ i ga fondey wo kar ga say koyne i ga goy nd'ey cim-cim goyey do.

Fondo baajiney kañ ga borey tilas dirawo guna ngey laabo ra .

Kayfuru/boñ-jina : Nafa nda sabili

- 1) Fondo baajiney wo nufa ga ti i ma borey kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra ndupña fi azulmata ra muraadu sakullantey feeri. I na

alhakkey nda seedey kaŋ ga borey hallasi guna bay kaŋ ga i wa nda tilas ganayaŋey koyne i ma kande hallasay nda gaakasinay kaŋ ga hima nda i se, i ganayaŋo ce-dirawo ra nda hala ga sohoŋ i ye ga kaayaŋo wala i ye ga gorandiyaŋo nda i ma ye borey ra yaŋo waate.

- 2) Fondo baajiney ciyaŋey ga, borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra ga ti , boro yaŋ wala jama yaŋ kaŋ i tilsandi i ma zuru wala i ma dira ngey fuwey ra wala ngey waati kulu nangorey do waana-waana wangu, kusuuma, adamayzey alhakkey taamuyaŋey, balaawu kaŋ hari wala adamayze ga te wala i ma du ga wa nda i misey, kaŋ mana du ga hirrey kaŋ nduŋŋa laabey daahirandi laabo se daaru.
- 3) Fonday wo ga hima nda laabey marga-marga sariya kaŋ ga adamayze alhakkey nda i adamayzetaray alhakko guna koyne i si a kakaw. I hima ga kande gaakasinay :
 - a) Sekarteeru wakiilo kaŋ ga haggoy nda borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra ciina a goyo ce-diraw ra;
 - b) Laabey kaŋ ganayaŋey kaŋ si konda borey taray ga guna ;
 - c) Sata jarey, borey nda hino borey kaŋ a ga guna goyey kaŋ ga ngey nda borey kaŋ ga gana ngey laabo ra ;
 - d) Laabey nda care marga-marga satey nda satey kaŋ go ngey boŋ goray ra goyey kaŋ i go ga te laabo ra, borey gana-ganayaŋ sanda boŋ ;
- 4) I hima ga fondo baajiney wo kar ga say koyne i ma goy nd'ey nangu kulu kaŋ i ga hin ga to.

Boŋ-dake jina : fondo baajiney

Fondo sintina

- 1) Borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra nda borey kaŋ mana dira kulu alhakku nda boŋ-duure fo sanda mate kaŋ laabey marga-marga sariya fonda nda i laabo sariya fonda na a ci nda. I mana hima ga di fayanka-fayanka kulu i alhakkey nda i boŋ-duurey ce-dirawo ra ba kaŋ tilas diraw ka i ga laabo ra.
- 2) Fonday wo, si tuumayaŋ kasu tinay dake boro kulu boŋ sanda mate kaŋ laabey marga-marga sariya na a ci nda, waana-waana jama wiiaŋ; adamayzey nakkasandiyaŋ nda wangu ra taali beerey waate.

Fondo 2

1) Kaɗ na ka i ciiti fonda, kundey, hiney nda borey kulu ma kay fondo baajiney wo ga, i ma goy nd'ey kaɗ sinda fayanka-fayanka kulu . Fondey wo goy nda yaɗ si kande zabuyaɗ kulu ciiti fondey kaɗ ga hiney , satey wala borey gora alhaalo guna.

2) I mana hima ga fondey wo himandi sanda fondo yaɗ kaɗ ga nduɗɗa laabey fondey kaɗ i kayandi fo kulu sakam, gaabo zabu wala barmay, adamayze alhakkey wala nduɗɗa laabey adamayzataray alhakkey do haray wala alhakkey kaɗ laabo sariya fonda halalandi borey se. Waana-waana , kaɗ fondey wo si ganji boro ma hã laabo fo ga tuguray do koyne boro ma anfaani nd'a laabu jarey ra.

Fondo 3

- 1) A ga tilas laabo hiney ga jina i ma haggoy nda borey kaɗ go i mayray ra kaɗ ga tilas diraw ka ngey laabo ra , hallasa nda i gaakasina.
- 2) Borey kaɗ ga tilas diraw ka ngey laabo ra, gonda fondo i ma hã hiney din ga hallasay nda gaakasina. Zama se i na hããyaɗo din dumo te, i si i kurtunandi, i si i jukke.

Fondo 4

- 1) I ga goy nda fondey wo kaɗ sinda fayanka-fayanka kulu kaɗ ga dumo, ga kuuro, farjo, ciina, diina, poltik miila nda jarey, sariya fonda, jiiro, hina- buuna, wanetara, hayyaɗo wala misa kulu kaɗ ga hima nda se.

Boro fo yaɗ kaɗ ga tilas diraw ka ngey laabo ra sanda zankey, waana-waana zanka-kayney kaɗ boro kulu si i banda, wayboro gunde koyey, zanka sasabey paɗey, wayboro windikoyey, hina-buuney, dottiiyey, gonda fondo i ma muraadu sakullantey kaɗ ga ti hallasay nda gaakasina kaɗ ga hima nda i alhaalo kaɗ ra i go , i ma kanda i se.

Boɗ-dake 2 Fondey kaɗ ga borey hallasi ga wa nda tilas diraw

Fondo 5

Nduɗɗa laabey marganta hiney nda wakiiley kulu kaɗ a ga guna ga goy nda fondey kaɗ ga i guna nduɗɗa laabey sariya fondo ma ga, waana-waana adamayzey nda adamayzataray alhakkey, koyne i ma haggoy nd'ey alhaali kulu ra i ma du ga te kosaray ga wa nda alhaaley kaɗ ga kande borey ga tilas diraw.

Fondo 6

- 1) Adamayze kulu gonda fondo i ma a hallasi ga wa nda diraw kañ si fondo kañ ga a ka nga kwaaraa wala batama kañ baafunay a doona ra.
- 2) Dirawey wo ga ti tilas dirawey kañ i hima ga ganji :
 - a) Kañ ga ti harey kañ fayanka-fayanka poltiko, dumi tuusuyan poltiko wala harey kañ ga himey ga hay, kañ nufa ga kande barmayyan jama kañ a ga guna se dumey wala diina do haray ;
 - b) Kañ ga te wangu alhaaley ra, kala day nda fuula kwaaray kañ a guna lakkal-kana wala nda a te tilas soojey goyey fondo ra na i waajibandi.
 - c) Kañ ga te zaadayan sijiri kañ gande ga hay fondo ra, kañ sinda maana beeri kulu jama nafa do haray ;
 - d) Kañ ga te hasaraw waate kala nda borey kañ a ga guna lakkal-kana nda i ga-ham baano no na i dirandiyaño tilsandi ; koyne
 - e) kañ i ga te kobay ga borey dorandi.
- 3) Dirawo mana hima ga gay ga bisa misey kañ kand'a me.

Fondo 7

Hala i ga fondo fo kulu sambu kañ ga borey ganandi, hiney kañ a ga guna ga fondey kulu laasaabu ga guna kañ ga nañ a ma si to ganayaño ga. Alwaati kañ fondo fo kulu si no kañ i ga sambu, i ma te hari kañ ga nañ borey kañ ga tilas diraw ka ma si ba koyne, i ma sandayey kañ go a ra zabu.

- 1) Hiney kañ ga borey ganandiyan wo-ne dumo te, hima ga te hari kulu kañ go i hina ra kañ ga nañ borey kañ ga tilas diraw ka, ma du nankaniya hanno, i dirawo ma te fondo hanno yan ra, i lakkal-kana, i nwaaro, i ga-ham baano nda i windanta hananyaño do haray koyne, i ma si almayaaley moorandi care.
- 2) Alwaato kañ tilas dirawo te alhaali fo yan ra, wangu wala balaawu sakulla waate , i hima ga goy nda fondey wo :
 - a) Laabo saruusu jine bora kañ sariyaa no fondo no ga sankey kulu sambu ;

- b) I ga fondey kaṅ a hima nda sambu kaṅ ga naṅ borey kaṅ ga tilas diraw ka ma bay i dirawo sabiiley nda mate kaṅ a ga te nda koyne, fondo follonka ra i ma fondo yaṅ sambu kaṅ ga naṅ i ma i mundey-tuusu nda i ma ye ga i gorandi.
- c) sabiili bay banda, i ma gurjay ga du borey kaṅ ga tilas diraw ka yadda ;
- d) Hiney ga gurjay ga borey kaṅ a ga guna daṅ saaware waana-waana wayborey, i ye ga goroyaṅo sogonyaṅo nda a hawzuyaṅo boṅ ;
- e) Zuuzey ga lakkal-kanay fondo yaṅ kayandi waati kaṅ a hima nda ; koyne,
- f) I ma yadda nda Zuuzey sankey kaṅ i sambu boṅ ye kaayaṅo hala nda i fisiyaṅo.

Fondo 8

I ma si jama ganandiyaṅ kulu te kaṅ ga lamba borey kaṅ a ga guna baafuna, i burcintara, i boṅ-duura nda i lakkal-kana alhakkey ga.

Fondo 9

A ga tilas laabey ga i ma laabiizey, dumey kaṅ si ba, alfarey, hawjiyey nda kunda cindey kaṅ sinda kaaba kulu kala ngey laabey, hallasi ga wa nda tilas dirawo.

Boṅ-dake 3 Fondey kaṅ ga borey hallasa guna i tilas dirawo waate

Fondo 10

1) Adamayze kulu gonda baafunay alhakku kaṅ sariya ga haggoy nda. I si fundi kulu ka taari boṅ. I ga borey kaṅ ga tilas diraw ka ngey laabo ra hallasi waana-waana ga wa nda :

- a) Dumi tuusuyaṅo ;
- b) Fundi kaayaṅ ;

- c) Fundi kaayan waaso ; koyne
- d) Gaabi-gaabi di ga dirandiyan wala kasu kan si fondo waati kan a to ceeci ga fundi kaayan wala boro wiiyan ga.

I ganji i ma teerey kan i ci beene fo kulu te wala boro ma boro fo zuga a ma i te.

2) I ganji alhaali kulu ra i ma borey kan ga tilas diraw ka ngey laabo ra kan kambe si fitiney ra, toope, fitina. I ga borey kan ga tilas diraw ka hallasi ga wa nda waana-waana :

a) Toope beerey wala fitiney hala nda batamey kan ra fuula kwaarayey tangamey go fondo me bayyan.

b) i ma i harandi ga du ga i tangam ;

c) i ma borey kan ga tilas diraw ka te koray ga du ga ngey soojetaray nufey hallasi ga wa nda tagamey wala soojey teerey daabu, dogonandi wala ganji.

d) Tangamey kan ga batamey wala gey kan ra borey kan ga tilas diraw ka go ga goro guna.

e) Malfey kan i fiji laabo ra borey ma ga .

Fondo 11

1) Boro kulu hima ga bara nda burcintaray, ga-ham nda lakkal kubante.

2) I hima ga borey kan ga tilas diraw ka ngey laabo ra, ba nda i bon-duura mana timme wa nda waana-waana :

a) Komyan, ga-ham ga nangu fo kaayan, gurzugandiyan, taabi laalo, kan sinda adamayzetaray alhaali kulu nda harey kan ga lamba i burcintara ga sanda fitiney kan ga wayborey hinne guna , doole doole waykura nda harey kulu kan ga lamba i bangu-daaba ga ;

b) Banjataray nda harey kan ga hima nda (hiijay fondo ra neera, i ma goy meero te nd'ey, zankey goyandi nda gaabi wkc) ; nda

c) Fitiney kan ga kande humburkumay borey kan ga tilas diraw ka ngey laabo ra ga.

I ganji i ma teerey kan i ci beene fo kulu te wala boro ma boro fo zuga a ma i te.

Fondo 12

- 1) Boŋ-duure nda lakkal-kanay ga waajibi boro fo kulu ga. I mana hima ga boro kulu gaayi wala di taari boŋ.
- 2) Kaŋ ga naŋ i ma borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra no ngey alhakko din , i ganji i ma i daabu wala i ma i gorandi batame kankamante ra. Da tilas boŋ, alhaaley din ra goray ka, a mana hima ga gay gumo.
- 3) borey kaŋ ga titlas diraw ka ngey laabo ra, i ga i hallasi ga wa nda diiyaŋ, nda kasu kaŋ i mana hagu nda tilas dirawo kaŋ ra i go ma ga.
- 4) Fondo fo kulu ra, i si borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra himandi sanda boro yaŋ kaŋ i di.

Fondo 13

- 1) Alhaali kulu ra, i si zankey kaŋ ga tilas diraw ka daŋ soojetaray wala i ma i tilsandi wala i ma ne i ma koy wangey do.
- 2) I ga borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra hallasi ga wa nda teerey kaŋ si fondo kaŋ ga naŋ i ma si fooru nda i lakkaley ga kond'ey soojey kundey ra ; waana-waana bine-koogay, haamaninay wala kaynandiyaŋ teera fo kulu kaŋ ga bora kaŋ go tilas diraw ra tilsandi a ma yadda ga furo soojey kunda fo ra wala i ma a gurzugandi nda a wanji si fondo mate kulu kaŋ a ga hima.

Fondo 14

- 1) Boro kulu kaŋ ga tilas diraw ka nga laabo ra gonda fondo a ma windi lakkal-kanay ra, a ma nga nangora suuban lakkal-kanay ra.
- 2) borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra gonda fondo waana-waana i ma furo, i ma fatta mate kaŋ i ga ba, gey wala goray batama jarey ra.

Fondo 15

borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra gonda fondo :

- a) i ma koy ga lakkal-kanay ceeci laabo jare fo ra ;
- b) i ma fatta ngey laabo ra ;
- c) i ma goray do hã laabu fo ga ;

- d) i ma i hallasi ga wa nda gaabi-gaabi ye ga kaayaᅇo wala gorandiyaᅇo batama kulu kaᅇ ra i baafuna, i lakkal-kana, i boᅇ-duura wala i ga-ham baano si timme.

Fondo16

- 1) Borey kaᅇ ga tilas diraw ka ngey laabo ragonda fondo i ma i kabarandi nda haalo kaᅇ ra i paakafosiney kaᅇ i di ga dira nda, nda nango kaᅇ i go.
- 2) Hiney kaᅇ a ga guna ga gurjay ga bay haalo nda nango kaᅇ ra borey kaᅇ ga tilas diraw ka ngey laabo ra kaᅇ i di ga dira nda go, kambe ga care kambe ra nda nduᅇᅇa laabey satey kaᅇ ga haggoy nda fonda din. I ga paakafosiney kabarandi nda kokaarey kaᅇ te i ceeciyaᅇo do haray, koyne nda laabaari tajey kaᅇ i du.
- 3) Hiney kaᅇ a ga guna ga gurjay ga borey kaᅇ bu bay i ma du buukey, i ma ganji i ma hari fo ka i ga-hamey ga, i ma i no ngey paakafosiney se yaᅇo faalandi wala i ma i daᅇ i goray ra lalabay boᅇ.
- 4) I ga borey kaᅇ ga tilas diraw ka ngey laabo ra saarayey hallasi fondey kulu ra. I gonda fondo i ma furo ngey paakafosiney suturayaᅇey ra.

Fondo 17

- 1)Boro kulu gonda fondo i ma lalabu a almayaalo baafuna ga.
- 2)Da i ga ba ga goy nda alhakko wo kaᅇ i yadda nda borey kaᅇ ga tilas diraw ka ngey laabo ra se, i hima ga fanda care banda windi fo boro yaᅇ kaᅇ si ba ngey ma fay.
- 3) I ma almayaaley kaᅇ fun care ga tilas diraw waate margu waasi-waasi, kaᅇ sinda gayyaᅇ. I ga fondey kaᅇ a hima nda sambu ga almayaaley maanandi care, waana-waana nda i gonda zanka yaᅇ. Hiney kaᅇ a ga guna, ga ceeciyaᅇey kaᅇ windey borey ga te faalandi, i ga adamayzetaray satey kaᅇ yaᅇ go ga kookari windey ma margu zuga koyne i ma goy nd'ey.
- 4) Windey kaᅇ ga tilas diraw ka ngey laabo ra borey kaᅇ i daabu wala i daᅇ care ra, gey ra ga i boᅇ-duura zabu, gonda fondo i ma goro care do.

Fondo 18

- 1) Borey kulu kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra gonda fondo i ma du baafunay ce-kayante.
- 2) Ba a ga ti ikayna, nda alhaaley kulu ra kañ sinda fayanka-fayanka fo kulu, hiney ga harey wo dañ borey kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra goray ra koyne i ma nañ i ma to i do kañ sinda sakulla kulu :
 - a) Me-ɲwaari nda hari hanno
 - b) Lambayañ do nda fu
 - c) Bankaaray yulwante ; koyne
 - d) Loktoro-kwaarey nda i goy-jiney.
- 3) Kookari cim-cim yañ hima ga te kañ ga nañ wayborey kambe ma furo jiney kañ i goy nd'ey ce-kayay boñ sogonyaño nda i fayyaño ra.

Fondo 19

- 1) Borey kulu kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra, Kañ maray wala kañ sinda baani hala nda leebantey hima ga du mate kulu kañ a hima nda kañ sinda gayyañ, safarwey nda lakkal-dañ yañ hanno kañ sinda fayanka-fayanka kulu kañ sabiiley si safaray fondey guna. Borey kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra hima ga du gaakasinay, saruusey ga i yaamar ga i lakkaley candi i ma ye ga ka borey ra , da i te i muraadu.
- 2) I hima ga lakkal dañ gumo i ga-ham baano fonda ra waana-waana loktoro-kwaarey nda loktorey do tooyaño sanda hayyañ fonda ra safaray nda loktoro-kwaarey kañ goyey ga ti i ma wayborey kañ ga i kañ larway.
- 3) I hima ga lakkal dañ gumo borey kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra ga waana-waana doorey kañ ga diksa kosarayyaño hala nda siida.

Fondo 20

- 1) Boro kulu gondo fondo, i ma yadda nda fondey kulu ra, beera kañ ciiti fonda na a no.
- 2) Kañ ga nañ alhakko wo kañ i kayandi borey kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra se ma goy, hiney kañ a ga guna ma te i se tirey kañ muraadu i gonda (paspooru, katti didantite, hayyañ tira, hiijay tira,

wkc.) kaŋ ga naŋ i ma du ga nafa nd'ey. I ga dogonandi i se waana-waana tira tajey duuyaŋo wala tirey kaŋ daray i ganayaŋo waate ye ga teeyaŋo

Kaŋ sinda i ma kankamandi i ga sanda i nangoray zeena ra ye ga kaayaŋo ga tirey din wala afo yaŋ kaŋ i gonda i muraadu te.

3) Wayborey nda alborey ga hin ga tirey din dumi hã kaŋ sinda fayanka-fayanka koyne i gonda fondo i ma i te i se i ma ga.

Fondo 21

1) I si hin ga boro kulu ganji taari boŋ a wanetara nda harey kaŋ a ga may.

2) Alhaaley kulu ra, i hima ga borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra wanetara nda harey kaŋ i ga may hallasi waana-waana ga wa nda teerey wo :

a) Hasaraw ;

b) Toone beerey wala fitina teere jarey ;

c) I ma i te koray wangey wala soojey goyey ce-dirawey ra ;

d) I ma boro fo goobu daŋ ga i kar nda ;

e) I ma Komyaŋ wala hasaraw te fondo kaŋ ga jama jukke.

3) I hima ga borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra wanetara nda harey kaŋ i ga may kaŋ i dira ga naŋ hallasi ga wa nda hasaraw nda komyaŋ, goro i ra yaŋ nda goy nd'ey yaŋ taari boŋ.

Fondo 22

1) Da gey ra wala nangu jarey no, zama se tilas diraw ra no i go, borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra mana hima ga di fayanka-fayanka kulu fondey wo goy nda yaŋo ra i ma :

a) miila, lakkal, suuban diina wala gana hari, i ma di koyne i ma ci.

b) goy ceeci lakkal-kanay boŋ ga du ga kambe daŋ arzaka ceeciyaŋ fondey ra ;

c) sata kayandi i ma kambe daŋ al'umma goyey ra kaŋ sinda fayanka-fayanka ;

d) sappe, i ma furo gomnato nda laabo sijirey ra koyne i ma bare nda goy-jiney kañ ga i gasandi ; koyne

e) nañ i ma salañ ciine kañ i ga ma ra.

Fondo 23

- 1) Boro kulu gonda fondo i ma a cawandi.
- 2) Kañ ga nañ fonda wo ma goy, hiney kañ a ga guna hima ga lakkal dan kañ ga nañ borey kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra waana-waana zanka-kayney ma du cawandiyañ kañ sinda banayañ, kañ ga tilas lokkol kayney ra. Cawandiyañ wo-din ga jalla i naamo, i ciina nda i diina ga.
- 3) Kookari beeri yañ hima ga te kañ ga nañ wayborey nda wandiyey cawandiyañ sijirey ce-dirawo kambe danyaño ma dogon.
- 4) I hima ga cawandiyañ nda kambe goy dondonyañ nangu yañ dan furo-tajey nda wayborey kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra ma ga, waati kañ i du a fondo, a ma ciya ga ra wala nangu fo no i go ga baafunay.

Boñ-dake 4 Fonday kañ ga adamayzetaray gaakasina guna

Fondo 24

- 1) I ga adamayzetaray gaakasina fo kulu te adamayzetaray fonday ga kayyañ nda adiliitaray boñ kañ sinda baara-baara.

I mana hima ga adamayzetaray gaakasina kañ i ga kande borey kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra se kambandi waana-waana poltik wala soojetaray sabiiley ra.

Fondo 25

- 1) Laabo hiney boñ no adamayzetaray gaakasina kañ i ga kande borey kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra tina go jina.
- 2) Ndupna laabey adamayzetaray satey nda kambu fo yañ kañ a ga guna gonda fondo i ma sijiri yañ te kañ ga kande gaakasina borey kañ ga tilas diraw ka ngey laabo ra se. I mana hima ga sijiri wo-ne sambu sanda ibartaray wala kawla laabo goyey fondo ra koyne i ma i ta nda

kambe hinka. I si sijirey wo ganji taari boŋ waana-waana nda hiney kaŋ a ga guna si hin ga kande adamayzetaray gaakasina kaŋ hima nda wala nda i mana tun a teeyaŋ se.

- 3) Hiney kaŋ a ga guna kulu ga no fondo, i ga dogonandi adamayzetaray gaakasina ma bisa, koyne i ma naŋ borey kaŋ ga a fay ma to waasi-waasi, kaŋ sinda sakulla kulu borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra do.

Fondo 26

I ga borey kaŋ ga haggoy nda adamayzetaray gaakasina mootey nda i jiney hallasi, i ma si di tooŋe wala fitina teera kulu.

Fondo 27

- 1) Nduŋŋa laabey adamayzetaray satey nda kambu jarey kaŋ a ga guna ga kande gaakasina fondo ra lakkal danjaŋo kaŋ a hima nda borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra hallasa nda alhakku baajiney fondo ra koyne a ciina ra i ga fondey kaŋ a hagu nda sambu. Ya-din ga, satey nda kambey din ga kay sariya fondey kaŋ nduŋŋa laabey gaayi ga.

Dumbo kaŋ bisa si tuumayaŋ tinay kulu dake hallasa do haray nduŋŋa laabey satey kaŋ i no fondo boŋ kaŋ laabey ga hin ga hã wala no fondo i ma goy.

Boŋ-dake 5 Fondey kaŋ ga ye ga kaayaŋ, ye ga gorandiyaŋ nda ye ka borey ra yaŋo guna.

Fondo 28

- 1) Hiney ga no tina din ga waajibi jina, i ma borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra ye ga kaayaŋo fondey kayandi kaŋ sinda tilsandiyaŋ kulu, lakkal-kanay nda adamayzetaray ra i fuwey ra wala batame kaŋ ra i doona ga baafunay ra wala ibaayi ra ye ga goroyaŋ laabo jare fo ra wala i ma i no goy-jiney kaŋ i hima nda wo-din ma ga. Hiney din ma gurjay ga borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra kaŋ ye ga ka kwaarey kaŋ ra i na i hay wala kaŋ i ye ga gorandi nda i borey ra ye ga goroyaŋo dogonandi.

- 2) Kookari beeri yaŋ hima ga te kaŋ ga naŋ borey kaŋ ga tilas diraw ka ngey laabo ra ma kambe daŋ ngey ye ga kaayaŋo wala i ye ga goroyaŋo nda i borey ra ye ga furoyaŋo sijiro nda a hawzuyaŋo ra.

Fondo 29

- 1) Borey kaŋ ga tilas diraw ka kaŋ ye ga ka ngey fuwey ra wala ngey batamey kaŋ ra i doona ga baafunay wala kaŋ yaŋ ye ga goro laabo nangu fo yaŋ ra mana hima i ma di fayanka-fayanka kulu i dirawo ma ga. I gonda fondo i ma kambe daŋ koyne kaŋ sinda fayanka-fayanka kulu jama muraadey ra nangu kulu kaŋ i go ga te koyne i ma to gomnati saruusey do kaŋ sinda fayanka-fayanka kulu.
- 2) A ga tilas hiney ga i ma borey kaŋ ga tilas diraw ka kaŋ ye ga ka kwaarey kaŋ ra i na i hay ra wala kaŋ i ye ga gorandi no ngey jinayey kaŋ i dira ga naŋ wala wo kaŋ yaŋ i na i kom i dirawo waate. Alwaati kaŋ i ma du ngey jiney din si faala, hiney ma i fansa wala i ma du hari fo ga ye i nango ra wala i ma i gaakasinay i ma duw'ey.

Fondo 30

Hiney kulu kaŋ a ga guna ma nduŋŋa laabey adamayzetaray satey nda sata jarey kaŋ a ga guna no fondo koyne i ma i gaakasinay ngey goyey fondo ra kaŋ sinda sanday koyne dogonay boŋ ga du ga i gaakasinay i ye ga kaayaŋo wala i ye ga goroyaŋo nda i ye ga furo borey ra yaŋo fonda ra.